

Ю. О. Пилипенко

старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПРОЖИВАННЯ ОДНІЄЮ СІМ'ЄЮ ЖІНКИ ТА ЧОЛОВІКА БЕЗ РЕЄСТРАЦІЇ ШЛЮБУ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Вперше необхідність законодавчого регулювання відносин осіб, що фактично перебували у шлюбі, не зареєстрованому у встановленому законом порядку (згідно зі статтями 1-3 Кодексу законів про шлюб, сім'ю і опіку РРФСР, введеного в дію з 1 січня 1927 р.), була обумовлена перехідним періодом — відмовою від укладення шлюбів за релігійним обрядом та встановленням імперативної вимоги реєстрації шлюбів у органах державної влади. Відносно осіб, які на момент набрання зазначеним законом сили вже фактично перебували у шлюбі, закон передбачив можливість його зареєструвати, враховуючи до періоду перебування у зареєстрованому шлюбі період фактичного перебування у шлюбі. На майно, набуте особами за час фактичного перебування у шлюбі до введення в дію нормативних вимог про державну реєстрацію шлюбу, закон поширював ті ж положення, що й відносно майна осіб, які перебували у зареєстрованому шлюбі (ст. 10) [1, ст. 1, 3, 10].

На відміну від положень зазначеного закону, Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану Української РСР, який набрав чинності 1 листопада 1926 року, визнавав виключно цивільний шлюб, а звідси виключно шлюб, зареєстрований в органах реєстрації актів цивільного стану, породжував права і обов'язки подружжя (ст.ст. 104-105).

При цьому згідно з внесеними доповненнями до ст. 105-1 Кодексу законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану Української РСР (в редакції Указу Президії Верховної Ради УРСР 15 вересня 1945 р.) було встановлено, що особи, які фактично перебували в шлюбних відносинах станом на 8 липня 1944 року, могли оформити свої відносини шляхом подачі спільної заяви про реєстрацію шлюбу в органах запису актів громадянського стану або шляхом винесення судового рішення про визнання фактичних шлюбних відносин за умови, що жодна з цих осіб не перебуває в зареєстрованому шлюбі, і при відсутності інших причин, що перешкоджають вступу в шлюб, згідно зі ст. 108-112 зазначеного кодексу. Кодекс допускав односторонню реєстрацію шлюбу за заявою однієї з осіб, що перебували у фактичному шлюбі без його реєстрації. Такий шлюб реєструвався, якщо інша сторона не оскаржила цю заяву у суді протягом місяця з дня отримання повідомлення від органу ЗАГС. Зареєстрований в такому порядку шлюб ставав підставою виникнення такого ж обсягу прав і обов'язків подружжя, як і в разі реєстрації шлюбу, здійсненої в загальному порядку [2, с. 23-25].

Підґрунтям для внесення подібних змін до закону став Указ Президії Верховної Ради СРСР від 8 липня 1944 р. «Про збільшення державної допомоги вагітним жінкам, багатодітним і самотнім матерям, посилення охорони материнства і дитинства, про встановлення почесного звання «Мати-героїня» і заснування ордена «Материнська слава» і медалі «Медаль материнства», згідно з яким тільки зареєстрований шлюб породжував права і обов'язки подружжя. Фактичні шлюбні відносини юридичного значення не мали, а особам, що перебували в таких відносинах до його видання і бажали зберегти ці стосунки, надавалася можливість зареєструвати шлюб в органах РАГС із зазначенням строку фактичного спільного життя [4, ст. 19]. Указ Президії Верховної Ради СРСР від 10 листопада 1944 р. допускав су-

довий порядок визнання фактичних шлюбних відносин в разі, коли фактичні шлюбні відносини виникли задовго до видання Указу від 8 липня 1944 р., але подружжя не могли після його видання оформити шлюб в органах РАГСу з незалежних від них причин. Лише за умови дотримання зазначених вимог про державну реєстрацію шлюбу в органах державної влади або внаслідок визнання фактичних шлюбних відносин судом у осіб виникав повний обсяг прав та обов'язків подружжя.

Кодекс про шлюб та сім'ю України 1969 року стосовно осіб, що не перебували у зареєстрованому в органах державної влади шлюбі, не передбачав жодних правових наслідків [5]. Тоді як Сімейний кодекс України, який набрав чинності 1 січня 2004 року, поширив на майно, набуте жінкою та чоловіком, що проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, режим спільної сумісної власності (за умови, що інше не встановлено письмовим договором між ними), а також поширив на нього положення глави 8 цього ж кодексу [6, ст. 74, 91].

Важливо відмітити, що чинна редакція норм сімейного та цивільного процесуального законодавства передбачає можливість встановлення юридичного факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу, проте таке рішення суду не є підставою виникнення у таких осіб повного обсягу прав та обов'язків подружжя. Цей факт обумовлений тим, що поза правовим регулюванням залишилися усі особисті немайнові права таких осіб, на них не поширюється великий обсяг майнових прав подружжя, передбачений іншими нормативними актами, аніж розділ 8 СК України, зокрема спадкових, соціальних, житлових прав тощо.

Крім того, за вимогою радянського законодавства (зокрема ст. 105-1 Кодексу законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану Української РСР 1954 р.) фактичний шлюб міг бути зареєстрований або встановлений судом виключно за відсутності причин, що перешкоджають вступу в шлюб (за умови досягнення шлюбного віку, відсутності родинного зв'язку чи іншого зареєстрованого шлюбу, наявності вільної згоди, відсутності психічного захворювання тощо). На момент державної реєстрації фактичного шлюбу або визнання фактичного шлюбу судом подібні відносини повинні були в повній мірі відповіда-

ти вимогам, що висувались законом до осіб, які мають намір вступити до шлюбу в загальному порядку, а сама державна реєстрація, як і визнання фактичного шлюбу судом, мала наслідком виникнення у фактичного подружжя всього обсягу прав та обов'язків подружжя [2, ст. 105-1]. Сімейний кодекс України подібних вимог до осіб, що звертаються до суду із заявою про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу, не містить. Провівши аналіз правових підстав виникнення та правових наслідків визнання (встановлення) фактичного шлюбу, можна дійти висновку, що відносини жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, врегульовані статтями 74, 91 та 211 Сімейного кодексу України, не можна визначати як фактичний шлюб.

Література

1. Кодекс законов о браке, семье и опеке [Електронний ресурс] : Закон РСФСР от 19 ноября 1926 года. — Режим доступа : <http://advokat-bel.ru/library/kzobso.html>. — Назва з екрана.
2. Кодекс законов о семье, опеке, браке и актах гражданского состояния Украинской ССР [Текст] : Закон УССР от 31.10.1926 г. — М. : Росюриздат, 1954. — 102 с.
3. Об увеличении государственной помощи беременным женщинам, многодетным и одиноким матерям, усилении охраны материнства и детства, об установлении почетного звания «Мать-героиня» и учреждении ордена «Материнская слава» и медали «Медаль материнства» [Електронний ресурс] : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 8 июля 1944 г. — Режим доступа : <http://base.garant.ru/186976/> — Назва з екрана.
4. О порядке признания фактических брачных отношений в случае смерти или пропажи без вести на фронте одного из супругов [Текст] : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 10.11.1944 г. // Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938 г. — июль 1956 г. / под ред. Мандельштам Ю. И. — М. : Государственное издательство юридической литературы, 1956. — 500 с.
5. Кодекс про шлюб та сім'ю України [Електронний ресурс] : Закон України від 20.06.1969 р. — Режим доступа : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2006-07/paao71#o71> — Назва з екрана.
6. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 10.01.2002 р. — Режим доступа : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> — Назва з екрана.